

KAMILA DĘBOWSKA

MODEL PRAGMA-DIALEKTYCZNY A ROZUMOWANIE ABDUKCYJNE

1. WPROWADZENIE

Pytania o racjonalność i etykę zdarzeń werbalnych stanowią ośrodek rozważań komunikacji społecznej. Funkcje antagonistyczne i kooperatywne dyskursów społecznych wiążą się z pojęciem konfliktu i umiejętności jego rozwiązywania. Dyskurs argumentatywny jako jeden z rodzajów dyskursu społecznego omawiany jest w obrębie modeli pragmatycznych, dialektycznych i retorycznych. Niniejszy artykuł stanowi próbę krytycznej oceny pragma-dialektycznego modelu argumentacji zaproponowanego przez Fransa H. Eemeren i Roba Grootendorsta. Bronię stanowiska, że zastosowanie modelu pragma-dialektycznego do analizy zasadności argumentacji w naturalnie wydarzającej się dyskusji wymaga poszerzenia pojęć wprowadzonych w pragma-dialektyce¹.

Punktem wyjścia jest założenie błędności pragma-dialektycznego przekonania, iż złamanie jednej z reguł dyskusji krytycznej wypracowanej przez Fransa H. Eemeren i Roba Grootendorsta i jednocześnie wyrażenie argumentu nie prowadzącego do rozwiązania sporu pomiędzy uczestnikami dyskusji jest właściwym kryterium oceny niezetelności argumentu².

Podjęcie powyższego tematu podyktowane zostało dwoma czynnikami. Pierwszym z nich był fakt, iż teoretyczny kompleks dyskusji krytycznej zaproponowany przez Fransa H. Eemeren i Roba Grootendorsta (1984, zob. też Eemeren i Houtlosser 2002a, 2002b) wydaje się integrować pragmatyczne, dialektyczne i retoryczne funkcje argumentacji, są one jednak nadal trak-

¹ Tłumaczenia terminów ze źródeł anglojęzycznych są moje lub zostały zaczerpnięte z: Szymanek 2004.

² Angielskie pojęcie „fallaciousness” tłumaczone jest tu jako „niezasadność argumentu” lub „niezetelność argumentu” (zob. też Szymanek 2004).

towane wybiórczo. Drugi czynnik odnosi się do pominięcia cech reproduktywnych naturalnie wydarzających się sporów w modelu pragma-dialektycznym³. Wprawdzie narzędzie heurystyczne umożliwiające analizę zasadności naturalnie wydarzających się dyskusji, w których następuje eksternalizacja sporu, nie musi być oparte na szczegółowym opisie naturalnego współdziałania komunikacyjnego, jednakże nie może być każdy błąd krytyczny⁴, rozważany na płaszczyźnie pragma-dialektycznej, postrzegany jako nierzetelny argument. W niniejszej prezentacji przyjęta jest zatem sugestia Waltona (1995) i Jacobsa i in. (1991), że różnorodność cech naturalnie wydarzających się dyskusji powinna być częścią modelu przeznaczanego do ich ewaluacji.

Praca ta ma zatem dwojaki cel: weryfikację pragma-dialektycznych kryteriów oceny rzetelności/nierzetelności argumentu i wypracowanie kryteriów oceny rzetelności/nierzetelności argumentu. Celem pracy jest jednak nie zmiana podstawowego charakteru modelu pragma-dialektycznego, ale wprowadzenie dodatkowych kryteriów zwiększających efektywność oceny argumentów.

Ze względu na wstępne założenie pracy, dotyczące niemożności ewaluacji zasadności argumentacji bez wcześniejszego wyznaczenia tzw. „przestrzeni sporu”⁵, funkcja antagonistyczna odgrywa tu rolę nadrzędną. Oczywiście jest, że protagonista danego stanowiska może wyobrazić sobie istnienie antagonisty. Punktem zainteresowania niniejszych rozważań jest jednak sytuacja, w której dwoje uczestników zajmuje przeciwne pozycje i wyraża argumenty w ich obronie lub w której jeden z uczestników nie wyrażając własnych argumentów podaje w wątpliwość argumenty drugiej strony. Posiłkując się wynikami badań jakościowych dotyczących zasadności argumentacji w naturalnie wydarzających się dyskusjach (Dębowska 2008), popieram stanowisko Eemerena i Grootendorsta (1984, 1992, 2004), że model pragma-dialektyczny jest właściwym narzędziem wyznaczającym „przestrzeń sporu” poprzez specyfikację: wspólnej zawartości treściowej⁶ argumentacji, stanowisk

³ Pojęcie „naturalnie wydarzającego się sporu” używane jest tu w znaczeniu zaproponowanym przez Waltona (1995).

⁴ Przyjmuję tu tłumaczenie angielskiego pojęcia „fallacy” jako błędu krytycznego. Rezygnuję z zaproponowanego przez Szymanka (2004) tłumaczenia pojęcia „fallacy” jako błędu logicznego. Pojęcie „błędu logicznego” mylnie wskazywać może na pominięcie nieformalnych nierzetelnych argumentów (z ang. „informal fallacy”). Pojęcie „błędu krytycznego” wydaje się trafniej definiować zarówno formalne, jak i nieformalne nierzetelne argumenty.

⁵ Pojęcie „przestrzeni sporu” używane jest tutaj w znaczeniu zaproponowanym przez Eemerena i in. (1993).

⁶ Pojęcie „wspólnej zawartości treściowej” (z ang. *common propositional content*) zostało wprowadzone przez Eemerena i Grootendorsta (1984). Odnosi się ono do pojęcia „makro-propozycji” wprowadzonego przez van Dijka (1977), czyli do podstawowej zawartości treściowej dyskursu.

uczestników sporu, rodzaju sporu, etapów sporu, a także kompleksowych relacji pomiędzy pro-argumentami wynikającymi z wprowadzenia kontra-argumentów.

Powyższe badania jakościowe (Dębowska 2008) potwierdziły również następujące właściwości modelu pragma-dialektycznego oraz wskazały na kierunki jego rozwoju:

(1) koncepcja „nierzetelnego argumentu” w pragma-dialektyce jest zbyt ściśle powiązana z tradycyjnymi definicjami formalnych i nieformalnych błędów krytycznych⁷;

(2) jedynym rozszerzeniem standardowego podejścia do zasadności argumentacji jest twierdzenie, iż każde naruszenie reguły pragma-dialektycznej wpływa również na równowagę pomiędzy dialektycznym globalnym celem rozwiązania sporu i retorycznym globalnym celem przeprowadzenia najbardziej efektywnego ataku, a tym samym stanowi przeszkodę w rozwiązaniu zaistniałego sporu⁸;

(3) ocena zasadności argumentu w modelu pragma-dialektycznym powinna być również oparta na rozumowaniu abdukcyjnym⁹, a więc powinna koncentrować się na wyznaczeniu pragmatycznej relewancji argumentu, analizie procesów inferencyjnych i ich relacji ze zróżnicowanymi możliwymi celami globalnymi i lokalnymi dyskutujących.

Analiza powyższych punktów poprzedzona zostanie w niniejszej pracy teoretycznym opisem koncepcji nierzetelnego argumentu. Dwie percepcje koncepcji zostaną omówione w paragrafie 2.: standardowe i pragma-dialektyczne podejście do zasadności argumentu. Zaprezentowany zostanie również pragma-dialektyczny model dyskusji krytycznej. Paragraf 3. dotyczyć będzie ewaluacji modelu pragma-dialektycznego z perspektywy semiotycznej; wyjaśnię, dlaczego pragma-dialektyczna percepcja zasadności argumentu powinna być semiotycznie adekwatna. W paragrafie 4. natomiast

⁷ W pragma-dialektyce naruszenie jednej z zasad dyskusji krytycznej traktowane jest jako błąd krytyczny.

⁸ Model pragma-dialektyczny nie rozważa innych celów poza dialektycznym celem rozwiązania sporu i retorycznym celem przeprowadzenia najbardziej efektywnego ataku.

⁹ Abdukcja jest jednym z trzech sposobów rozumowania rozróżnianych we współczesnym językoznawstwie (Hobbs 2006). Dwa pozostałe to indukcja i dedukcja. Hobbs (2006, s.727) twierdzi, że „w dedukcji, z P i $P \rightarrow Q$ wnioskujemy, że Q. W indukcji, z P i Q, lub bardziej prawdopodobnie z liczby przykładów P i Q, wnioskujemy, że Q. Jeśli obserwujemy, że Q, i wiemy, że $P \rightarrow Q$, to możemy abdukcyjnie wynioskować, że P jest podstawowym wyjaśnieniem prawdziwości Q” (tłum. K.D.). Rozumowanie abdukcyjne odnosi się zatem do procesu tworzenia najbardziej prawdopodobnych wyjaśnień dla zbioru dostępnych informacji. Pragmatycznie rozwinięte wypowiedzi, lokalne i kontekstowe implikatury są, według Hobbsa (2006), produktami rozumowania abdukcyjnego. Zob. też paragraf 4.

skoncentruję się na znaczeniu abdukcji w semiotycznie adekwatnej ramie modelowej i wykażę, dlaczego połączenie pragma-dialektycznej ramy modelowej z systemem Hobbsa „Interpretacja jako Abdukcja” zwiększa efektywność oceny zasadności argumentacji. W paragrafie 5. skoncentruję się na znaczeniu celów lokalnych i globalnych w semiotycznie adekwatnej ramie modelowej. W paragrafie 6. przedstawię propozycję rozszerzenia modelu pragma-dialektycznego, opierającego się na interdyscyplinarnej teorii komunikacji uwzględniającej komplementarne podejścia z dziedziny retoryki, dialektyki i pragmatyki; interdyscyplinarna teoria komunikacji postrzegana będzie zatem z nadrzędnej perspektywy semiotycznej (por. Wąsik 2003, s. 15, 17).

2. STANDARDOWA I PRAGMA-DIALEKTYCZNA PERCEPCJA ZASADNOŚCI ARGUMENTACJI

Standardowa definicja niezasadności argumentacji, odnosząca się do pozornej poprawności argumentu, została ostatnimi czasy – jak wskazuje Eemeren (2001, s. 135) – wyparta przez definicję pragma-dialektyczną, która opisuje błąd krytyczny jako ruch deficytowy w dyskursie argumentatywnym. Błąd krytyczny zostaje osadzony zatem w kompleksowym akcie mowy.

Warto jednak zwrócić uwagę na fakt, iż koncepcję nierzetelnego argumentu opisał już Arystoteles w IV wieku przed naszą erą. Zarówno sofizmaty, jak i dedukcyjnie niepoprawne demonstratywne sylogizmy traktowane są przez Arystotelesa jako błędy krytyczne. Definiuje on sofizmaty jako argumenty, które wydają się „wyprowadzać wnioski z opinii (z ang. *reason from opinion*) i które wydają się, pomimo iż nie są, ogólnie akceptowalne” ((1955), s. 17ff, *tłum. K.D.*). Arystoteles (1955) nazywa sofizmatem argument przedstawiany z intencją wprowadzenia kogoś w błąd. Rozróżnia dwa rodzaje sofizmatów: zależne od języka (*in dictione*) i niezależne od języka (*extra dictionem*).

Przykładowo: ekwiwokacja, amfibolia, błąd krytyczny połączenia i podziału, błąd akcentu i błąd mówienia figuralnego traktowane są przez niego jako sofizmaty zależne od języka. Natomiast, przykładowo, „argumenty, w których wyrażenia są nieodpowiednio kwalifikowane w powiązaniu z miejscem i sposobem ich użycia”, błąd przypadłości (*fallacia accidentalis*), *ignoratio elenchi*, *fallacia secundum quid et simpliciter*, *fallacia consequentis*, *petitio principii*, błąd fałszywej przyczyny, błąd wielu pytań w jednym – są niezależne od języka (Arystoteles 1955, 17,25).

Arystotelesowe pojęcie niepoprawnego sylogizmu demonstratywnego zostało, według Hamblina (1970 [1993]), przejęte przez Kasidorusa w VI wieku i zastąpione terminem „formalny błąd krytyczny”. W XX wieku koncep-

cję formalnego błędu krytycznego uznano za termin zbiorczy następujących kategorii: ekwiwocacja, błąd krytyczny połączenia i podziału, tryb poprzez twierdzenie nietwierdzący (mylne zastosowanie modus ponens), tryb przez przeczenie nietwierdzący (mylne zastosowanie modus tollens), mylna zmiana funkcji operatora (por. Walton 1995, s. 69-90).

Natomiast koncepcja nieformalnego błędu krytycznego, zakorzeniona również w tradycji arystotelesowskiej, kojarzona jest przede wszystkim z nazwiskiem Johna Locke'a. Koncepcja nieformalnego błędu krytycznego wydaje się bardziej zróżnicowana niż koncepcja formalnego błędu krytycznego. Powód zróżnicowania możemy rozważać tu dwutorowo. Po pierwsze, nie możemy mówić o ustalonej liczbie nieformalnych błędów krytycznych. Po drugie, jak wskazuje Eemeren i in. (1996), sam termin „nieformalny błąd krytyczny” nie jest systematycznie używany przez wszystkich naukowców zajmujących się teorią argumentacji.

Jak sugeruje poprzedni paragraf, znaczący wkład w rozwój koncepcji nieformalnego błędu krytycznego miał w XVII wieku John Locke. Sporządził on listę tak zwanych *adfallacies*, czyli technik oszukiwania oponenta. Jednakże w XX wieku zrezygnowano z terminu „techniki oszukiwania oponenta” i zaczęto definiować błędy krytyczne jako nierzetelne argumenty świadomie lub nieświadomie wysuwane przez oponenta (Eemeren i in. 1996).

Koncepcja formalnego i nieformalnego błędu krytycznego została w latach osiemdziesiątych XX wieku zaadaptowana przez amsterdamską szkołę pragma-dialektyczną. Rob Grootendorst i Frans H. van Eemeren, główni przedstawiciele szkoły amsterdamskiej, zaproponowali idealny model dyskusji krytycznej, w której następuje eksternalizacja sporu. Model pragma-dialektyczny wyodrębnia cztery etapy dyskusji: etap konfrontacji/zawiązania sporu, etap otwarcia sporu, etap argumentacji i etap podsumowania sporu.

Eemeren i Grootendorst (1984, s. 75ff, 1992, s. 34ff) utrzymują, iż odkrycie pewnych pragmatycznych i dialektycznych cech w naturalnie wydarzających się dyskusjach, w których nastąpiła eksternalizacja sporu, jest możliwe, jeśli analizujący stosuje się do wytycznych zaproponowanych w modelu dyskusji krytycznej. Podkreślają również, iż celem każdej dyskusji krytycznej winno być rozwiązanie sporu (Eemeren, Grootendorst 1992). Model pragma-dialektyczny skupia się więc zarówno na funkcjach heurystycznych, jak i krytycznych. Percepcja modelu jako serii wytycznych podkreśla jego heurystyczną funkcję. Ewaluacja ruchów argumentacyjnych w ramach ich wkładu do rozwiązania sporu dotyczy krytycznej funkcji modelu (por. Eemeren, Grootendorst 2004, s. 58f). Należy jednak podkreślić, iż punktem ciężkości modelu jest nie tylko Toulmina koncepcja krytycznego rozumowania, ale także „sokratyczna idea poddawania wszystkiego, w co wierzymy, badaniu dialektycznemu” (Eemeren, Grootendorst 2004, s. 57, *thum. K.D.*).

Poniżej przedstawiony został idealny model dyskusji krytycznej zaproponowany przez Grootendorsta i Eemeren.

Etap konfrontacji	Konfrontacja/zawiązanie sporu (etap 1)
1.1	Użytkownik języka 1 prezentuje pozytywny bądź negatywny punkt widzenia w odniesieniu do wyrażonej opinii O
1.2	Użytkownik języka 2 podaje w wątpliwość powyższy punkt widzenia
Etap otwarcia sporu	Zapada decyzja przeprowadzenia dyskusji argumentatywnej (etap 2)
2.1	Użytkownik języka 2 podważa punkt widzenia zaproponowany przez użytkownika języka 1 i „rzuca wyzwanie” użytkownikowi języka 1
2.2	Użytkownik języka 1 akceptuje wyzwanie rzucone przez użytkownika języka 2
2.3	Użytkownik języka 1 i użytkownik języka 2 decydują się rozwiązać zaistniały spór przeprowadzając dyskusję
2.4	Użytkownik języka 1 i użytkownik języka 2 decydują się, kto podejmie rolę protagonisty, a kto rolę antagonisty w zaistniałym sporze
2.5	Użytkownik języka 1 i użytkownik języka 2 wyrażają zgodę na zastosowanie się do zasad dyskusji krytycznej
2.6	Użytkownik języka 1 i użytkownik języka 2 decydują, w jakich okolicznościach należy uznać dyskusję za zakończoną
Etap argumentacji	Przedstawienie argumentacji i reakcji na argumentację (etap 3)
3.1	Protagonista przedstawia argumentację w obronie swojego punktu widzenia
3.2	Antagonista reaguje na argumentację protagonisty przez podanie w wątpliwość konstelacji twierdzeń, które konstytuują argumentację (lub uzasadniający bądź odrzucający potencjał tych konstelacji)
3.3	Protagonista przedstawia nową argumentację w obronie swojego punktu widzenia
3.4	Antagonista reaguje na argumentację protagonisty przez podanie w wątpliwość konstelacji twierdzeń, które konstytuują argumentację (lub uzasadniający bądź odrzucający potencjał tych konstelacji) (itd.)
3.5	
Etap podsumowania	Ustalenie wyniku dyskusji (etap 4)
(a)	Dyskusja zostaje zakończona na korzyść protagonisty
(b)	Dyskusja zostaje zakończona na korzyść antagonisty
(c)	Spór pozostaje nierozwiązany, ale dyskusja zostaje zakończona (być może, <i>pro term</i>)

(Eemeren, Grootendorst 1984, s. 88)

Model charakteryzują specjalne reguły, których naruszenie odnoszone jest do standardowych definicji formalnych i nieformalnych błędów krytycznych:

Reguła 1. Stronom nie wolno przeszkadzać sobie wzajemnie w prezentacji ani kwestionowaniu stanowisk.

Reguła 2. Każda ze stron jest zobowiązana do obrony dowolnego wysuniętego przez siebie poglądu, jeśli tylko zostanie do tego wezwana.

Reguła 3. Atakować wolno tylko to stanowisko, które przeciwnik naprawdę zajmuje.

Reguła 4. Obrona stanowiska powinna być dokonywana za pomocą argumentów naprawdę odnoszących się do tego stanowiska.

Reguła 5. Każda ze stron ma obowiązek podtrzymywania wszelakich przesłanek wykorzystywanych przez siebie implicytnie (milcząco). Nie wolno fałszywie przedstawiać przesłanek jako przyjętych implicytnie (milcząco) przez stronę przeciwną.

Reguła 6. Żadnej ze stron nie wolno fałszywie przedstawiać przesłanek jako należących do wspólnie przyjętych wstępnych założeń ani też zaprzeczać przesłankom wywodzącym się z takich założeń.

Reguła 7. Żadnego stanowiska nie można uważać za uzasadnione, jeśli jego obrona nie przebiegła w myśl właściwego, poprawnie zastosowanego schematu argumentacyjnego.

Reguła 8. Wolno stosować tylko argumenty logicznie poprawne – lub takie, które stają się poprawne po uzupełnieniu właściwymi przesłankami.

Reguła 9. Obrona nieudana powinna pociągać za sobą porzucenie poglądu przez wysuwającą go stronę. Poprawna obrona poglądu powinna pociągać za sobą wycofanie obiekcji względem niego.

Reguła 10. Nie wolno używać sformułowań nie dość jasnych bądź mylących stroną przeciwną swoją wieloznacznością. Każda ze stron powinna ściśle i starannie interpretować sformułowania przeciwnika.

(Eemeren, Grootendorst 1992, s. 208f, tłum. Szymanek 2004, s. 120)

Naruszenie reguły 8. odnosi się do formalnych błędów krytycznych. Naruszenie reguły 10. odnosi się wyłącznie do formalnego błędu krytycznego ekwiwokacji. Naruszenie wszystkich pozostałych reguł odnosi się do nieformalnych błędów krytycznych. Ponadto, w teorii pragma-dialektycznej, naruszenie reguł 1.–9. związane jest z poszczególnymi etapami dyskusji krytycznej. Naruszenia reguły 1. wydarzają się w etapie konfrontacji/zawiązania sporu, naruszenia reguły 2. wydarzają się w etapie otwarcia sporu, naruszenia reguł 3.–8. wydarzają się w etapie argumentacji, naruszenia reguły 9. wydarzają się w etapie rozwiązania sporu (Eemeren, Grootendorst 1992).

3. SEMIOTYCZNIE ADEKWATNA RAMA MODELOWA

Semiotycznie adekwatna rama modelowa do analizy zasadności naturalnie wydarzających się dyskusji z pewnością nie powinna opierać się na podstawowych koncepcjach poszczególnych podejść semiotycznych. Z uwagi na fakt, iż celem niniejszej pracy jest wypracowanie kryteriów opartych na interdyscyplinarnej teorii komunikacji, uwzględniającej komplementarne pojęcia z dziedziny dialektyki, retoryki i pragmatyki kognitywnej – punktem odniesienia będą tutaj te semiotyczne terminy i kategorie, które należą do systemów opisujących komunikację interpersonalną pod kątem procesu interpretacji. Rozumiana w ten sposób rama modelowa opiera się na podejściach reprezentowanych przez semiotyków takich, jak: W. Morris, Ch. Peirce, J. Pelc, R. Barthes, J. Greimas (zob. także Wąsik 2003, Hodge, Kress 1988).

Z uwagi na powyższe wydaje się sprawą oczywistą, iż pragma-dialektyczna rama modelowa nie jest oparta na semiotycznych właściwościach komunikacji międzyludzkiej. Rama ta nie skupia się na zróżnicowanych wzorcach interakcji, lecz koncentruje się raczej na standardowym traktowaniu błędów krytycznych (Eemeren i in. 1996, s. 283ff; Eemeren, Grootendorst 2004, s. 158ff). Pomimo iż funkcją idealnego modelu pragma-dialektycznego nie jest opis reprodukcyjnych cech wydarzeń mowy, pominięcie podejmowanych w toku dyskusji procesów inferencyjnych, gradualności i wieloaspektowości decyzji (traktowanych jako procesy i produkty rozumowania abdukcyjnego) prowadzi do obniżenia semiotycznej wartości modelu. Zwiększenie semiotycznej wydajności modelu pragma-dialektycznego wymaga więc ujęcia względności zachowań komunikacyjnych (por. Hodge, Kress 1988).

4. ZNACZENIE ABDUKCJI W SEMIOTYCZNIE ADEKWATNEJ RAMIE MODELOWEJ

Pragmatyka normatywna traktowana jest przez Eemeren i Grootendorsta (Eemeren i in. 1993) jako podstawa modelu pragma-dialektycznego. Model bierze zatem pod uwagę: warunki szczęśliwości konieczne do wyrażenia aktu mowy z argumentacyjną siłą illokucyjną sformułowane na podstawie teorii aktów mowy Searle'a (1969, 1979), wersję Grice'owskiej zasady kooperacji¹⁰ (1975), logiczne założenia Jackson i Jacobsa (1983). Model zakłada, iż akty mowy powinny być wyrażane w zgodzie z założeniami i oczekiwa-

¹⁰ Zasada kooperacji Grice'a (1975): „Wnoś swój wkład do konwersacji tak, jak tego w danym jej etapie wymaga przyjęty cel czy kierunek wymiany zdań, w której uczestniczysz” (*thm. K.D.*).

niami drugiej strony; podstawą jest tutaj Grice'owska zasada kooperacji bez uwzględnienia możliwych naruszeń maksym konwersacyjnych¹¹.

Pragma-dialektycy zdają sobie sprawę, iż uczestnicy dyskusji często nie są perfekcyjnie racjonalni w swoich założeniach i oczekiwaniach, ale mimo to nie dopuszczają możliwej nieostrości kategorii pojęciowych. Przykładowo: przyjęcie logicznych założeń Jackson i Jacobsa, mianowicie „założenia o obustronnej świadomości i obustronnej zależności” i „założenia o wspólnej aktywności”, funkcjonuje jedynie jako elaboracja zasady kooperacji Grice'a w ramach „kierunku interakcji”. „Założenie o wspólnej aktywności” odnosi się do idei Goffmana dotyczącej „wypracowania konsensusu” (1959, s. 10), która jest kojarzona z osiągnięciem wspólnej decyzji dotyczącej „kierunku interakcji”. Według „założenia o wspólnej aktywności”, mówiący razem ustalają kierunek interakcji przyjmując role protagonisty i antagonisty. „Założenie o obustronnej świadomości i obustronnej zależności” uwidacznia się w kooperacji dyskutujących, którzy systematycznie zmierzają do wspólnie wyznaczonego celu, np. ujednoczenia opinii. Jak podkreślają Jackson i Jacobs (1983), logiczne założenia wiążą się z maksymami konwersacyjnymi Grice'a (1975), przy czym za podstawę przyjmuje się wartości: szczerść, wydajność, relewancję i jasność.

Normatywna struktura modelu pragma-dialektycznego nie włącza więc w obręb kryteriów oceny zasadności argumentów produktów rozumowania abdukcyjnego: pragmatycznie rozwiniętych wypowiedzi i lokalnych oraz kontekstowo uwarunkowanych implikatur¹². „Pragmatyczne rozwijanie wypowiedzi” wiąże się przede wszystkim z „procesem saturacji” (z ang. *saturation*) i z „procesem rozszerzenia dowolnego” (z ang. *free enrichment*). Proces „saturacji” polega na wypełnieniu slotu w logicznej formie wypowiedzi. Według Carston (2002, s. 186), jeśli slot nie zostaje wypełniony, to nie otrzymujemy pełnej formy treściowej wypowiedzi¹³. W przeciwieństwie do pojęcia „saturacji” pojęcie „rozszerzenia dowolnego” nie odnosi się do procesu kognitywnego uwarunkowanego przez komponent językowy wypowiedzi (Recanati). W świetle teorii relewancji zawartości treściowe będące pro-

¹¹ Mowa tu o maksymach konwersacyjnych Grice'a (1975) wchodzących w skład zasady kooperacji, tj. maksymie ilości, jakości, relewancji i sposobu. Maksymy te powstały w celu badania niepotrzebnych, nieszczerych, nieumotywowanych i niezrozumiałych aktów mowy.

¹² Pojęcie „implikatury konwersacyjnej” związane jest przede wszystkim z wyłonieniem ukrytego znaczenia wypowiedzi poprzez naruszenie jednej lub kilku maksym konwersacyjnych Grice'a, tj. maksymy jakości, ilości, sposobu lub relewancji.

¹³ Carston (2002, s. 186) przytacza następujący przykład gramatycznej elipsy: „Bill [?] mus czekoladowy”, wymagającej wypełnienia w procesie saturacji wypowiedzi: „Jane chce jabłecznik, a Bill [?] mus czekoladowy”. Posiłkuje się także przykładem wypowiedzi „On jest zbyt młody [na co?]”, w której wniosek pragmatyczny saturuje slot „[na co?]”.

duktami procesów: (1) tworzenia implikatury, (2) rozszerzenia dowolnego i (3) saturacji, są traktowane jako kognitywnie silne. Innymi słowy, procesy te wzmacniają zawartości treściowe wypowiedzi¹⁴.

Jest faktem raczej bezspornym, iż subiektywna ewaluacja znaczeń charakteryzująca rozumowanie abdukcyjne stanowi powód wyraźnej rezygnacji z przyjęcia powyższych koncepcji w modelu pragma-dialektycznym. Jednakże, jak podkreślają semiotycy społeczni Hodge i Kress (1988), uzależnienie naturalnie wydarzającej się dyskusji od konfiguracji możliwych znaczeń społecznych, kulturowych czy też uwarunkowań sytuacyjnych postuluje przyjęcie subiektywnego punktu widzenia jako podstawy obiektywności w badaniu dyskursu naturalnego. Należałoby zatem uwzględnić pragmatykę kognitywną, a nie koncentrować się wyłącznie na pragmatyce normatywnej.

Pomimo iż model pragma-dialektyczny stanowi, bez wątpienia, próbę stworzenia interdyscyplinarnego modelu komunikacji, opiera się on jednak w dużym stopniu na kodującym/dekodującym modelu komunikacji¹⁵. Pragma-dialektycy przyjęli za podstawę charakterystyczne cechy modeli kodujących/dekodujących, takie jak jednokierunkowość i niezmienność znaczeń. Chociaż skupiają się oni na kompleksowych relacjach pomiędzy argumentami, wciąż jednak traktują efekty tych relacji jako stabilne, tzn. rozważane wyłącznie na poziomie efektywności kontrybucji zmierzającej do rozwiązania sporu. Natomiast w pragmatyce kognitywnej podkreśla się wielokierunkowość efektów, mając na uwadze względność kwalifikacji kompleksowych aktów mowy wyrażanych przez uczestników sporu (por. Jacobs i in. 1991, s. 58). Jak zaznaczają Walton (1995) i Jackson (2007), złożoność naturalnie wydarzających się dyskusji uwidacznia się w sekwencyjności kompleksowych aktów mowy oraz w dynamiczności rozwoju znaczeń (zob. także Jacobs, Jackson 1983, s. 286, Walton 1995, s. 22). Cechy te charakteryzują inferencyjny model komunikacji.

Uwzględniając powyższe, nie kwestionujemy jednak faktu, iż pojęcia różnionne w pragma-dialektyce są adekwatnymi narzędziami do wytyczania przestrzeni sporu. Wskazują one bowiem na warunki konieczne do eksternalizacji przestrzeni sporu, tj. na specyfikację rodzaju sporu, wyznaczenie stanowisk uczestników sporu, etapów sporu, a także kompleksowych relacji pomiędzy pro-argumentami wynikającymi z wprowadzenia kontra-argumentów. Jednakże należy zauważyć, iż pod hasłami tymi ujmuje się zjawiska/produkty, które są wynikiem rozumowania abdukcyjnego. Dlatego też rozważając tego rodzaju kwestie musimy mieć na uwadze fakt, iż wyznacze-

¹⁴ Przykładowo: widocznym efektem wzmocnienia kognitywnego wypowiedzi „Ona ma umysł” w procesie rozszerzenia dowolnego jest „Ona ma świetnie funkcjonujący umysł”.

¹⁵ Przykładowe modele kodujące/dekodujące komunikacji opracowali: Laswell (1948), Shannon, Weaver (1949), Gerbner (1956), Jakobson (1960) i Berlo (1960).

nie przestrzeni sporu wiązać należy z wnioskowaniem poprzez implikaturę, zarówno lokalną jak i kontekstową. Dopiero wówczas możliwa jest analiza rzetelności argumentów, a więc odniesienie potencjalnie nierzetelnych argumentów do realnych i wirtualnych punktów widzenia uczestników sporu, etapów sporu, rodzaju sporu.

Należy również podkreślić, iż abdukcja jako niezbędny kognitywny kręgosłup teorii pragma-dialektycznej nie może polegać na wyraźnie uproszczonych formach rozumowania, będących podstawą modeli sztucznej inteligencji¹⁶. Chociaż modele te opierają się na abdukcji, nie biorą one pod uwagę silnych i słabych implikatur, które wyłaniają się w czasie tworzenia znaczeń w naturalnie wydarzających się dyskusjach. Wpływa to na odmienny niż w modelach sztucznej inteligencji rygor pojęciowo-metodologiczny modelu pragma-dialektycznego wzmocnionego przez inferencję abdukcyjną. Oczywiście jest, że nie podważamy tu stwierdzenia, iż modele sztucznej inteligencji ukierunkowane są na analizę różnorodnych efektów. Rozumowanie wieloagentowe zakłada jednak możliwe drogi do osiągnięcia wcześniej zaplanowanych celów, przy różnych stopniach prawdopodobieństwa występowania. W naturalnie wydarzających się dyskusjach cele, nawet jeśli zostały wcześniej zdefiniowane, mogą zmienić się wraz z przebiegiem dyskusji (zob. Jacobs i in. 1991, s. 58). Dlatego też, jak podkreślają Jacobs i in. (1991), analiza dyskursu naturalnego powinna dopuszczać istnienie celów lokalnych i globalnych, a także ich możliwych alteracji. W związku z tym należy znaleźć taki system badający inferencje abdukcyjne, który by rozszerzał model pragma-dialektyczny i jednocześnie uwzględniał stopień i charakter powstających interpretacji w powiązaniu z realizacją celów, które nie podlegają bezpośredniemu oglądowi. Systemem takim, ze względu na swoją pojemność, wydaje się rama modelowa „Interpretacja jako Abdukcja” wypracowana przez Jerry’ego Hobbsa (1993, 2006).

Rama modelowa „Interpretacja jako Abdukcja” (IA) pozwala budować więzi spójnościowe w interpretacji, przyjmując za punkt wyjścia Grice’owskie (Grice 1957, 1975, 1989), neogrice’owskie (Levinson 1983, 1995, 2000, Atlas 2005, Gazdar 1979, Horn 2006) i postgrice’owskie (Sperber, Wilson 1986, Bach 1994, 1999, Blakemore 1998, Carston 2002, Recanati 1993, 2006) rozgraniczenia interpretacyjne oraz teorię relewancji (Sperber, Wilson 1986).

Hobbs (2006, s. 735) utrzymuje, iż odpowiednia interpretacja wypowiedzi wymaga odbioru konwersacji jako „koherentnego segmentu dyskursu przekazującego pewną sytuację” (*tlum. K.D.*). Wskazuje w ten sposób na korelację procesów myślowych opartych na inferencji abdukcyjnej w procesie rozpoznawania relacji charakteryzujących dyskurs, np. relacji przyczynowych. Rozpoznawanie relacji koherentnych, jak podkreśla, wymaga wzięcia

¹⁶ Zob. Reed, Grasso (2007, s. 1ff), Reed i in. (2007, s. 87ff).

pod uwagę zarówno informacyjnej, jak i intencjonalnej zawartości dyskursu. Informacyjna zawartość dyskursu jest produktem pragmatycznego wzmocnienia propozycji, czyli wyłonienia eksplikatury, przykładowo poprzez proces saturacji lub dowolnego rozszerzenia. Natomiast intencjonalna zawartość dyskursu jest produktem implikatury konwersacyjnej i presupozycji.

5. CELE LOKALNE I GLOBALNE W SEMIOTYCZNI ADEKWATNEJ RAMIE MODELOWEJ

W porównaniu z modelem pragma-dialektycznym system Hobbsa (Hobbs i in. 1993, Hobbs 2006) zakłada istnienie innych celów niż rozwiązanie sporu. Uwaga zostaje zwrócona na cele lokalne i globalne uczestników, co podkreśla dynamiczność charakteru operacji mentalnych. Jacobs i inni (1991, s. 58) definiują cele lokalne jako „wirtualne plany i wymagania wyłaniające się w lokalnie relewantny sposób” i zaznaczają, że cele globalne zostają ustalone przed rozpoczęciem dyskusji. Uwzględniając cele lokalne i globalne dialogu, Hobbs (2006) nawiązuje pośrednio do Waltonowskiego dialogu perswazyjnego (Walton 1995, zob. Walton 2004) i teorii relewancji Sperbera i Wilson (1986).

Waltonowski dialog perswazyjny za punkt wyjścia przyjmuje pragma-dialektyczną dyskusję krytyczną. Należy jednak zaznaczyć w tym miejscu, iż Waltonowski dialog perswazyjny (jak również dialog klasyfikujący, będący częścią dialogu perswazyjnego) nie funkcjonuje jako konstrukt pozwalający na analizę stanowisk uczestników sporu, rodzaju sporu, etapów sporu – tak jak czyni to model pragma-dialektyczny. Ponadto, według Waltonowskiego dialogu perswazyjnego, rozwiązanie sporu nie zawsze jest globalnym celem dyskutujących. Zwłaszcza gdy idzie o „dyskusję niemieszana” (zob. Eemeren, Grootendorst 1984, s. 5), w której tylko jeden z uczestników przedstawia argumentację, a drugi ją podważa. Walton (1995) zaznacza, iż „dyskusja niemieszana” jedynie zakłada, że punkty widzenia uczestników wykluczają się.

Waltonowski dialog perswazyjny sugeruje istnienie wielokierunkowej relacji pomiędzy możliwymi celami lokalnymi i globalnymi. Przykładowo: przeprowadzenie najbardziej efektywnego ataku może, ale nie musi brać pod uwagę rozwiązanie sporu (Walton 1995, zob. też Walton, Godden 2005, s. 273ff). Należy również dodać, iż w dialogu Waltonowskim zaznaczona została wyraźna różnica pomiędzy wspólnymi a indywidualnymi celami uczestników. Rozwija on więc model pragma-dialektyczny z dwóch perspektyw: różnorodności i indywidualności celów.

Dialog klasyfikacyjny, będący częścią dialogu perswazyjnego, zakłada istnienie dwóch celów: „celu pozyskania informacji” i „celu przetestowania zasadności argumentacji” (Walton 2006, s. 772). W idealnym modelu dialogu

klaryfikacyjnego bierze się również pod uwagę zmianę aspektu argumentatywnego na aspekt klaryfikacyjny w kontrybucjach obu uczestników sporu.

Jeśli chodzi natomiast o nawiązanie do teorii relewancji (Sperber, Wilson 1986) w systemie Hobbsa (2006), to widoczne jest ono w uwzględnieniu ostensywnego zachowania uczestników sporu, czyli w przewidywalności zachowań komunikacyjnych. Zachowania ostensywne w naturalnie wydarzających się dyskusjach są dostrzegalne dla pozostałych uczestników sporu poprzez maksymalizację efektu multiplikacji. Efekt multiplikacji odnosi się do tworzenia dynamicznych relacji pomiędzy argumentami wyrażanymi w danym momencie i argumentami wyrażonymi wcześniej. Sperber i Wilson (1986, s. 48) wskazują na fakt, iż zwiększenie relewancji nowych założeń zależy od zwiększenia powiązań między argumentami. Oczywiście jest więc, iż w dyskusjach, w których następuje eksternalizacja sporu, powiązanie nowych i starych założeń wyjaśnia zawartość danego punktu widzenia. Produktowność klaryfikacji punktu widzenia należy tu rozumieć jako wywoływanie pozytywnych kognitywnych efektów zwiększających wiedzę uczestników sporu oraz wiedzę, którą analizujący już posiada. Innymi słowy, następuje tu weryfikacja dostępnych założeń.

6. PROPOZYCJA ROZSZERZENIA MODELU PRAGMA-DIALEKTYCZNEGO

W tym paragrafie omówiona zostanie propozycja rozszerzenia modelu pragma-dialektycznego badającego zasadność argumentacji w oparciu o proces interpretacji. Nowy model oparty jest na strukturze dyskusji krytycznej, a więc przejmuje z modelu pragma-dialektycznego te pojęcia i kategorie, które pozwalają na wyznaczenie wspólnej zawartości treściowej dyskusji, stanowisk uczestników sporu, rodzaju sporu, etapów sporu, a także kompleksowych relacji między pro-argumentami wynikającymi z wprowadzenia kontra-argumentów. Jak potwierdzają badania jakościowe (Dębowska 2008), analiza procesów interpretowania w dyskursie argumentatywnym nie jest możliwa bez eksternalizacji powyższych aspektów. Dodatkowy zbiór kryteriów niezbędnych do oceny zasadności argumentu charakteryzuje się nieostrą strukturą hierarchiczną, zakładając potrzebę weryfikacji interpretacji wraz z przebiegiem dyskursu, i sugeruje jedynie możliwą kolejność analizy zasadności argumentu. Zaznaczyć należy jednak, że punkt trzeci, dotyczący kognitywnych efektów możliwych procesów inferencyjnych dyskutantów (np. implikatur, pragmatycznego rozszerzenia wypowiedzi), związany jest z każdym etapem analizy.

Punktem ciężkości zbioru jest pragmatyczna relewancja argumentu, wyznaczana przez specyfikację optimum pragmatycznego argumentu, toposu dynamicznego argumentu oraz tzw. uzasadnienia pragmatycznego argu-

mentu (ang. *warrant*). Pojęcie „toposu dynamicznego argumentu” funkcjonuje zarówno w dialektyce, jak i w retoryce. Natomiast pojęcie „uzasadnienia pragmatycznego argumentu” wiąże się z pojęciem „krytycznego rozumowania” opisanym przez Toulmina (1958 [2003]).

Zbiór kryteriów/wytucznych:

(1) Zakłada się relację pomiędzy punktem widzenia proponenta lub oponenta a argumentem przedstawionym w obronie tego punktu. Brak relacji na poziomie minimum logicznego¹⁷ wymaga wyznaczenia stopnia pragmatycznej relewancji argumentu. Wyznaczenie stopnia pragmatycznej relewancji argumentu możliwe jest poprzez specyfikację optimum pragmatycznego, toposu dynamicznego argumentu oraz uzasadnienia pragmatycznego argumentu.

(2) Absencja relewancji pragmatycznej na poziomie: punkt widzenia–argument, prowadzi do specyfikacji relewancji pragmatycznej na poziomie koordynacji, subordynacji bądź relacji wielorakiej (ang. *multiple*) pomiędzy argumentami.

(3) Na każdym etapie wyznaczania pragmatycznej relewancji argumentu należy wziąć pod uwagę możliwe procesy inferencyjne zachodzące w naturalnie wydarzającej się dyskusji i ich efekty (np. implikaturę). Przyjmujemy, iż rama modelowa „Interpretacja jako Abdukcja” stanowi model adekwatny do badania procesów interpretacji (zob. paragraf 4.).

(4) Pragmatyczną relewancję argumentu względem punktu widzenia należy rozważać w stosunku do lokalnych i globalnych celów dyskutantów.

(5) Należy wyznaczyć relację pomiędzy celami retorycznymi i dialektycznymi (możliwe relacje: równowaga pomiędzy celami retorycznymi i dialektycznymi, przewaga celów retorycznych nad dialektycznymi i *vice versa*).

Zasadność argumentu nie jest zatem rozważana wyłącznie w odniesieniu do reguł pragma-dialektycznych. Powyższe kryteria/wytuczne koncentrują się na pojęciu pragmatycznej relewancji i można je również traktować jako rozszerzenie reguły 5. modelu pragma-dialektycznego. Reguła 5. zakłada istnienie przesłanek implicytnych, ale ze względu na swój preskryptywny charakter nie proponuje sposobu ich badania. Pojęcie „pragmatycznej relewancji” wysuwa natomiast na pierwszy plan zjawisko implicytności, podkreślając, że wiąże się ono z procesami i efektami inferencji abdukcyjnej powiązanej z celami argumentujących. Należy jednak zaznaczyć, że pragmatyczna

¹⁷ Pojęcie minimum logicznego („jeśli *p*, to *q*, gdzie *p* to «argument» a *q* «punkt widzenia») i optimum pragmatycznego zostało wprowadzone przez Eemeren i Grotendorsta (1992, s. 61-65). Zakładają oni, iż na tej podstawie można zweryfikować ocenę argumentu *ignoratio elenchi*, nie dopuszczają jednak powtórnej oceny pozostałych błędów krytycznych.

relewanca dotyczy przede wszystkim relacji pomiędzy punktem widzenia a zawartością treściową argumentu. Według Jacobsa i Jackson (1992, s. 173), zawartość treściowa pragmatycznie relewantnego argumentu uzasadnia punkt widzenia i odnosi się do wspólnej zawartości treściowej dyskusji lub wspólnej zawartości treściowej subdyskusji (por. Walton 1995). Jacobs i Jackson podkreślają zatem, że pragmatycznie relewantne argumenty nie mogą być traktowane jako błędy krytyczne. Takie stanowisko popiera także Walton (1995, s. 255) dodając, iż pragmatycznie relewantne argumenty nie stanowią przeszkody w realizacji celu(ów) dyskutujących. Walton (1995) zaznacza jednak, że nie wszystkie pragmatycznie nierелеwantne argumenty powinny być definiowane jako błędy krytyczne. Pragmatycznie nierелеwantny argument może okazać się po prostu słabą przesłanką. Powyższy zbiór zakłada zatem stopniowalność pragmatycznej relewancji.

Mając na celu stworzenie interdyscyplinarnego modelu do badania zasobów argumentacji w oparciu o model pragma-dialektyczny, skorzystałam z pojęć z pogranicza trzech dyscyplin zajmujących się dialogową formą argumentacji: pragmatyki, retoryki i dialektyki. Każde z tych pojęć, tj. „optimum pragmatyczne”, „topos dynamiczny argumentu” oraz „uzasadnienie pragmatyczne argumentu”, dotyczy wyznaczenia pragmatycznej relewancji argumentu. Pomimo iż wywodzą się one z różnych tradycji badających strukturę argumentu, każde z nich funkcjonuje jako inferencja abdukcyjna, czyli implicytna próba wyjaśnienia punktu widzenia.

Jak wspomnieliśmy wcześniej, pojęcia „minimum logicznego” i „optimum pragmatycznego” wprowadzone zostały do badania dialektycznej formy argumentu przez Eemerena i Grootendorsta (1992). Minimum logiczne przyjmuje formę argumentu modus ponens „Jeśli p , to q , gdzie p to «argument», a q «punkt widzenia», czyli odnosi się do eksplicytniej formy przesłanki. „Optimum pragmatyczne” opiera się na najbliższym kontekście danego aktu mowy, a więc pozwala na eksternalizację przesłanki implicytnej. W przeciwieństwie do Eemerena i Grootendorsta uważamy, że zastosowanie ich jako reguł inferencyjnych pozwala na powtórny weryfikację nie tylko argumentu *ignoratio elenchi*, ale i każdego potencjalnie nierzetelnego argumentu.

Koncepcja „toposu” zaadaptowana w powyższym zbiorze wykracza poza definicje przyjęte przez Arystotelesa oraz Perelmana i Lucie Olbrechts-Tyteca. Arystotelesowskie pojęcie „specjalnego toposu” ogranicza się do trzech typów retoryki, tj. retoryki zamierzonej, retoryki obronnej i retoryki odpierania zarzutów (por. Arystoteles 1959, s. 33, 169, 171). Natomiast arystotelesowskie pojęcie toposu opartego na definicji, własności, rodzaju bądź przypadku zawęża się do arystotelesowskiej dyskusji dialektycznej bądź do określonych typów retoryki (por. Arystoteles 1966, s. 281, 283, 285, 19). Podobnie jak u Arystotelesa, pojęcie toposu u Perelmana i Lucie Olbrechts-Tyteca nie funkcjonuje jako ogólna reguła inferencyjna. Perelman i Lucie

Olbrechts-Tyteca (1969, s. 85) omawiają tylko te argumenty, które można analizować w obrębie toposu jakości, toposu ilości, toposu kolejności lub toposu istoty.

Nowy zbiór kryteriów przejmując koncepcję toposu skalarnego zaproponowaną przez Anscombe'a i Ducrot (1989, s. 82f, Ducrot 1996). Taka koncepcja toposu odnosi się do stopniowalnych reguł inferencyjnych pozwalających łączyć pola tematyczne w danym kontekście. Potencjalnie każdy rodzaj argumentu w dyskursie mówionym może zostać odniesiony do stopniowalnej reguły inferencyjnej (Ducrot 1996). Carel (1995, s. 169) wskazuje na cztery podstawowe formy toposu skalarnego: „+P, +Q”, „-P, -Q”, „-P, +Q”, „+P, -Q”, gdzie „P” stanowi argument, a „Q” punkt widzenia. Bruxelles i inni (1995, s. 105, 106) podają jeden z możliwych toposów wypowiedzenia „On jest bogaty, on cię zaprosi”, mianowicie „im więcej posiadasz, tym więcej działasz”, opartego na dwóch polach tematycznych: „Posiadania” i „Zdolności do działania”.

7. KONKLUZJA

Punktem wyjścia niniejszego artykułu były trzy podstawowe założenia, poparte rozważaniami teoretycznymi i badaniami jakościowymi przeprowadzonymi przez Dębowską (2008):

(1) w formie zaproponowanej przez Eemeren i Grootendorsta model pragma-dialektyczny nie może funkcjonować jako narzędzie odpowiednie do analizy zasadności argumentacji w naturalnie wydarzających się dyskusjach;

(2) przestrzeganie reguł dyskusji krytycznej i realizacja dialektycznego celu dyskusji krytycznej – rozwiązaniu sporu – nie może być jedynym kryterium oceny rzetelności argumentacji;

(3) argumentacja powinna być traktowana nie jako sekwencja aksjomatycznie uwarunkowanych twierdzeń, ale jako sekwencja kompleksowych działań.

Mając na względzie powyższe, zaproponowano kryteria służące ewaluacji zasadności naturalnie wydarzających się dyskusji. Wyznaczenie pragmatycznej relewancji argumentu, odnoszące się do trzech reguł inferencji abdukcyjnej, tj. do „optimum pragmatycznego”, „toposu dynamicznego argumentu” oraz „uzasadnienia pragmatycznego argumentu”, stanowi najważniejsze kryterium oceny zasadności argumentu. Przedstawione w poprzednim paragrafie kryteria /wytyczne pośrednio i bezpośrednio wywodzą się z modelu Hobbsa.

Wyjaśniono, dlaczego rama modelowa „Interpretacja jako Abdukcja” umożliwia sekwencyjne, wielowymiarowe i dynamiczne (przejściowe) traktowanie wypowiedzi i dlaczego włączenie jej w obręb modelu pragma-dialektycznego zwiększa jego analityczną adekwatność. Nakreślając relację po-

między ramą modelową „Interpretacja jako Abdukcja” a modelem dialogu perswazyjnego pokazano, iż stałe wyłanianie się lokalnych celów może odnosić się do tak zwanych zanurzeń (ang. *embeddings*) różnego rodzaju modeli dialogowych (np. dialogu klaryfikacyjnego) w strukturę dialogu perswazyjnego.

BIBLIOGRAFIA

- Anscombe Jean-Claude, Ducrot Oswald (1989), *Argumentativity and informativity*, [w:] Michel Meyer [ed.], *From metaphysics to rethoric*, s. 71–87.
- Aristotle (1955), *On sophistical refutation. On coming-to-be and passing away* [tłum. E. S. Forster i David J. Furley], Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Aristotle (1959), *The Art of Rhetoric*, [tłum. John Henry Freese], Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Aristotle (1966), *Posterior analytics. Topica*, [tłum. Hugh Tredennick i E. S. Forster], Cambridge (Mass.): Harvard University Press.
- Atlas Jay David (2005), *Logic, Meaning and Conversation*, New York: Oxford University Press.
- Bach Kent (1994), *Conversational implicature*, „Mind and Language” 9, s. 124–162.
- (1999), *The semantics-pragmatics distinction. What it is and why it matters*, [w:] Ken Turner [ed.], *The semantics-pragmatics...*, s. 65–84.
- Berlo D.K. (1960), *The Process of Communication. An introduction to theory and practice*. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Blakemore Diane (1998), *Understanding utterances: An introduction to pragmatics*, Oxford: Blackwell.
- Bruxelles Sylvie, Ducrot Oswald, Raccah Pierre-Yves (1995), *Argumentation and the lexical topical fields*, „Journal of Pragmatics” 24, s. 99–114.
- Bryson Lyman [ed.] (1948), *The communication of ideas*, New York: Harper and Brothers.
- Carel Marion (1995), *Pourtant: Argumentation by exception*, „Journal of Pragmatics” 24, s. 167–188.
- Carston Robyn (1988), *Implicature, explicature, and truth-theoretic semantics*, [w:] Ruth Kempson [ed.], *Mental Representations: The interface between language and reality*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 155–181.
- (2002), *Thoughts and utterances: The pragmatics of explicit communication*, Oxford: Blackwell.
- (2006), *Relevance theory and the saying/implicating distinction*, [w:] Laurence R. Horn, Gregory Ward [eds.], *The Handbook of Pragmatics*, s. 633–656.
- Carston Robyn, Uchida Seiji [eds.] (1998), *Relevance Theory. Applications and Implications*, Amsterdam: John Benjamins.
- Cole Peter, Morgan Jerry [eds.] (1975), *Syntax and Semantics*, Vol. 3: *Speech Acts*, New York: Academic Press.
- Craig Robert T., Tracy Karen [eds.] (1983), *Conversational Coherence. Form, structure and strategy*, Beverly Hills: Sage Publications.

- Dębowska Kamila (2008), *Extending the pragma-dialectical model of argumentation (on the basis of naturally occurring discussions in English and Polish)*. Niepublikowana praca doktorska, Instytut Filologii Angielskiej, Uniwersytet im. A. Mickiewicza, Poznań.
- Dijk Teun A. van (1977), *Text and context. Explorations in the semantics and pragmatics of discourse*, London: Longman.
- Ducrot Oswald (1996), *Slovenian Lectures*, Ljubljana: ISH.
- Eemeren Frans H. van (2001), *Fallacy*, [w:] Frans H. van Eemeren [ed.], *Crucial Congress in Argumentation Theory*, s. 135–161.
- Eemeren Frans H. van, Grootendorst Rob (1984), *Speech Acts in Argumentative Discussions*, Dordrecht: Foris Publications.
- (1992), *Argumentation, Communication, and Fallacies. A pragma-dialectical perspective*, Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- (2004), *A Systematic Theory of Argumentation. The pragma-dialectical approach*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Eemeren Frans H. van, Houtlosser Peter (2002a), *Strategic maneuvering with the burden of proof*, [w:] Frans H. van Eemeren [ed.], *Advances in pragma-dialectics*, s. 13–27.
- (2002b), *Strategic maneuvering. Maintaining a delicate balance*, [w:] Frans H. van Eemeren, Peter Houtlosser [eds.], *Dialectic and Rhetoric. The Warp and Woof of Argumentation Analysis*, s. 131–159.
- Eemeren Frans H. van, Grootendorst Rob, Jackson Sally, Jacobs Scott (1993), *Reconstructing Argumentative Discourse*, Tualoosa: University of Alabama Press.
- Eemeren Frans H. van, Grootendorst Rob, Blair J. Anthony, Johnson Ralph H., Krabbe Erik C.W., Plantin Christian, Walton Douglas N., Willard Charles A., Wood John, Zarefsky David (1996), *Fundamentals of Argumentation Theory. A handbook of historical backgrounds and contemporary developments*, Mahwah: Lawrence Erlbau Associates.
- Eemeren Frans H. van [eds.] (2001), *Crucial Concepts in Argumentation. Theory*, Amsterdam: Amsterdam University Press.
- (2002), *Advances in pragma-dialectics*, Amsterdam: Sic Sat.
- Eemeren Frans H. van, Houtlosser Peter [eds.] (2002), *Dialectic and Rhetoric. The warp and woof of argumentation analysis*, Dordrecht: Kluwer Academic.
- Eemeren Frans H. van, Blair J. Anthony, Willard Charles A., Garssen Bart [eds.] (2007), *Proceedings of the Sixth Conference of the International Society for the Study of Argumentation*, Amsterdam: Sic Sat.
- Gazdar Gerald (1979), *Pragmatics. Implicature, presupposition, and logical form*, New York: Academic Press.
- Gerbner G. (1956), *Toward a general model of communication*, „Audio-Visual Communication Review”, 4, s. 171–199.
- Goffman Erving (1959), *The presentation of self in everyday life*, New York: Anchor.
- Grice Paul Herbert (1957), *Meaning*, „The Philosophical Review”, 66, s. 377–388.
- (1975), *Logic and conversation*, [w:] Peter Cole, Jerry Morgan [eds.], *Syntax and Semantics*, vol. 3, s. 41–58.
- (1989), *Studies in the Way of Words*, Cambridge (Mass): Harvard University Press.

- H a m b l i n Charles L. (1970) *Fallacies*, London: Methuen [1993, Virginia: Vale Press].
- H o b b s Jerry R. (2006), *Abduction in natural language understanding*, [w:] Laurence R. Horn, Gregory Ward [eds.], *The Handbook of Pragmatics*, s. 724–741.
- H o b b s Jerry R., S t i c k e l Mark, A p p e l t Douglas, M a r t i n Paul (1993), *Interpretation as Abduction*, „Artificial Intelligence”, Vol. 63, Nos. 1–2, s. 69–142.
- H o d g e Robert, K r e s s Gunther (1988), *Social semiotics*, Cambridge: Polity Press.
- H o r n Laurence R. (2006), *Implicature*, [w:] Laurence R. Horn, Gregory Ward [eds.], *The Handbook of Pragmatics*, s. 3–28.
- H o r n Laurence R., W a r d Gregory [eds.] (2006), *The Handbook of Pragmatics*, Malden: Blackwell Publishing.
- J a c k s o n Sally (2007), *Predicaments of politicization in debate over abstinence-only sex education*, [w:] Frans H. van Eemeren, J. Anthony Blair, Charles A. Williard, Bart Garsen [eds.], *Proceedings...*, s. 679–687.
- J a c k s o n Sally, J a c o b s Scott (1983), *Speech act structure in conversation. Rational aspects of pragmatic coherence*, [w:] R. T. Craig, K. Tracy [eds.], *Conversational coherence. Form structure and strategy*, s. 47–66.
- J a c o b s Scott, J a c k s o n Sally (1992), *Relevance and digressions in argumentative discussion. A pragmatic approach*, „Argumentation”, 6, s. 161–176.
- J a c o b s Scott, J a c k s o n Sally, S t e a r n s Susan, H a l l Barbara (1991), *Digressions in argumentative discourse. Multiple goals, standing concerns, and implicatures*, [w:] Karen Tracy [ed.], *Understanding face-to face interaction...*, s. 43–61.
- J a k o b s o n Roman (1960), *Linguistics and poetics*, [w:] Thomas A. Sebeok [ed.], *Style in Language*, s. 350–377.
- L a s s w e l l Harold Dwight (1948), *The structure and function of communication in society*, [w:] Lyman Bryson [ed.], *The Communication of Ideas*, s. 37–51.
- L e v i n s o n Stephen C. (1983), *Pragmatics*, Cambridge: Cambridge University Press.
- (1995), *Three levels of meaning*, [w:] Frank Palmer [ed.], *Grammar and Meaning*, s. 90–115.
- (2000), *Presumptive meanings: The theory of generalized conversational implicature*, Cambridge (Mass.): MIT Press.
- M e y e r Michel [ed.] (1989), *From metaphysics to rhetoric*, Dordrecht: Kluwer.
- P a l m e r Frank [ed.] *Grammar and meaning*, Cambridge: Cambridge University Press.
- P e r e l m a n Chaim, O l b r e c h t s - T y t e c a Lucie (1969), *The new rhetoric. A treatise on argumentation*, [tłum. John Wilkinson, Purcell Weaver], Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- R e c a n a t i François (1993), *Direct reference: From language to thought*, Oxford: Blackwell.
- (2006), *Pragmatics and semantics*, [w:] Laurence R. Horn, Gregory Ward [eds.], *The Handbook of Pragmatics*, s. 442–463.
- R e e d Christopher, G r a s s o Floriana (2007), *Recent advances in computational models of argument*, „International Journal of Intelligent Systems”, 22, 1, s. 1–15.
- R e e d Christopher, W a l t o n Douglas, M a c a g n o Fabrizio (2007), *Argument diagramming in logic, law and artificial intelligence*, „Knowledge Engineering Review”, 22, 1, s. 87–109.
- S e a r l e John Rogers (1969), *Speech acts. An essay in the philosophy of language*, Cambridge: Cambridge University Press.

- (1979), *Expression and meaning. Studies in the theory of speech acts*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sebeok Thomas A. [ed.] (1960), *Style in Language*, Cambridge (Mass.): MIT Press.
- Shannon Claude E., Weaver Warren (1949), *The mathematical theory of communication*, Urbana (Illinois): University of Illinois Press.
- Sperber Dan, Wilson Deirdre (1986), *Relevance. Communication and cognition*, Oxford: Blackwell.
- Szymanek Krzysztof (2004), *Sztuka argumentacji. Słownik terminologiczny*. [The art of argumentation. Terminology dictionary], Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Toulmin Stephen E. (2003), *The uses of argument*, [pierwsza edycja 1958], Cambridge: Cambridge University Press.
- Tracy Karen [ed.] (1991), *Understanding face-to-face interaction: issues linking goals and discourse*, Hillsdale, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- Turner Ken [ed.] (1999), *The semantics-pragmatics interface from different points of view*, Oxford: Elsevier.
- Walton Douglas (1995), *A pragmatic theory of fallacy*, Tuscaloosa: University of Alabama Press.
- (2004), *Abductive reasoning*, Tuscaloosa: University of Alabama Press.
- (2006), *Examination dialogue: An argumentation framework for critically questioning an expert opinion*, „Journal of Pragmatics”, 38, s. 745–777.
- Walton Douglas, Godden David M. (2005), *Persuasion dialogue in online dispute resolution*, „Artificial Intelligence and Law” 13, s. 273–295.
- Wąsik Z. (2003), *Epistemological perspectives on linguistic semiotics*, Frankfurt a.M.: Peter Lang.